

Leibniz'in Mümkmn Dnyalar Teorisi ve Özgür İrade

Muhammed Kemal Kahyalar, 12 Nisan 2026

<https://www.taskoprugazetesi.com/yazarlar/dr-muhammed-kemal-kahyalar/leibniz-in-mumkun-dnyalar-teorisi-ve-ozgur-irade/4503/>

Gottfried Wilhelm Leibniz, modern felsefenin en güçlü metafizik sistemlerinden birini kurarken evreni rastlantının değil, ilahi aklın bir ürünü olarak kavrar. Ona göre varlık, sonsuz ihtimaller arasından seçilmiş tek bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, mümkün olanların içinden en yüksek uyumu, en derin düzeni ve en kapsamlı anlamı barındıran dünyanın tercih edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla içinde yaşadığımız evren, yalnızca var olan değil; aynı zamanda var olabilecekler arasında seçilmiş olandır.

Leibniz'in "mümkmn dünyalar" teorisi, Yaratıcı'nın zihninde tasavvur edilen sonsuz sayıda alternatif evren fikrine dayanır. Her biri farklı olayların, farklı seçimlerin ve farklı sonuçların iç içe geçtiği bu dünyalar arasından biri, bütünlüklü bir uyum taşıdığı için varlık kazanır. Bu seçim, keyfi değil; aksine rasyonel bir zorunluluğun sonucudur. Böylece evren, parçalı bir oluş değil, baştan sona kurulmuş bir bütünlük olarak anlam kazanır.

Ne var ki bu düşünce, insan özgürlüğü meselesini kaçınılmaz biçimde gündeme getirir. Eğer yaşadığımız dünya, tüm ihtimaller arasından seçilmiş bir düzen ise, insanın bu düzen içindeki yeri nedir? Bu soruya açıklık kazandırmak için Hz. Adem örneği çarpıcı bir imkân sunar. Yaratıcı yalnızca Hz. Adem'i varlığa getirmiş değildir; onun bütün tercihlerini, hatta hatasını da içeren bir dünyayı seçmiştir. Bu durumda "farklı davranan bir Adem" ihtimali, artık aynı varlığa ait değildir. Çünkü bir insanı o yapan şey yalnızca varlığı değil, yaptığı tüm seçimlerin toplamıdır. Günah işlemeyen bir Adem, bizim bildiğimiz Adem değil; başka bir mümkün dünyanın varlığıdır.

Bu noktada Leibniz'in yaklaşımı, bireyin kimliğini tekil anlara değil, bütün bir yaşam çizgisine bağlar. İnsan, anlık tercihlerden ibaret değildir; o tercihlerle birlikte var olan bir bütündür. Bu nedenle özgürlük, sınırsız ihtimaller arasında rastgele seçim yapmak değil; belirli bir varlık bütünlüğü içinde karar verebilmektir.

Bu görüş, çoğu zaman kadercilikle suçlanmıştır. Oysa Leibniz'in önerdiği şey katı bir determinizm değil, daha incelikli bir uyum fikridir. İnsan, kendi perspektifinden bakıldığında

seçimlerinde özgürdür; çünkü eylemlerini bilinçli olarak gerçekleştirir. Ancak bu özgürlük, daha geniş bir düzlemde, evrensel düzenin bir parçası olarak anlam kazanır. Başka bir ifadeyle, bireysel irade ile ilahi düzen arasında bir çatışma değil, görünmeyen bir ahenk vardır. Bu noktada ortaya çıkan tablo, yalnızca Batı metafiziğiyle sınırlı değildir. Benzer bir düşünsel damar, farklı geleneklerde de kendini gösterir. Daha önce ele aldığım “Zamansız Hakikat” yaklaşımı da, evrenin ilahi bir bilgi içinde bütüncül olarak var olduğu fikrini temele alır. Her iki bakış açısı, insan özgürlüğü ile ilahi bilginin birbirini dışlayan değil, birbirini tamamlayan iki boyut olduğunu ima eder.

Ancak aralarında önemli bir fark vardır. Leibniz, evreni rasyonel bir sistem olarak temellendirirken, burada önerilen yaklaşım bu sistemin insan tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklanır. Biri varlığın nedenini açıklamaya çalışırken, diğeri bu varlığın insan bilincinde nasıl anlam kazandığını sorgular. Böylece evren, yalnızca kurulmuş bir düzen değil; aynı zamanda idrak edilmeyi bekleyen bir hakikat haline gelir.

Sonuç olarak Leibniz’in “Mümkün Dünyalar” teorisi ile zamansızlık fikrine dayanan bu yaklaşım birlikte düşünüldüğünde, insanın konumu daha derin bir anlam kazanır. İnsan ne bütünüyle bağımsız bir özne ne de bütünüyle belirlenmiş bir varlıktır. O, hem seçen hem de seçilmiş olan; hem yaşayan hem de zaten yaşanmış olan bir gerçekliğin içinde var olur. Ve belki de asıl soru şudur: Eğer her şey zaten seçilmişse, insanın özgürlüğü bu seçimin neresinde başlar?

İnsan özgürlüğü, seçimin dışında değil; tam da onun içinde başlar. Çünkü seçilmiş olan dünya, insanın edilgen bir parçası olduğu kapalı bir sistem değil, aksine onun seçimleriyle anlam kazanan bir varlık alanıdır. İnsan, alternatif dünyalar arasında seçim yapan bir varlık değildir; fakat içinde bulunduğu dünyada, kendisini var eden seçimleri bizzat yaşayan ve gerçekleştiren bir varlıktır.

Bu nedenle özgürlük, başka türlü davranabilme ihtimalinde değil; yaptığı seçimi kendi bilinciyle üstlenebilme gücünde ortaya çıkar. İlahi düzlemde bütünlüğüyle belirlenmiş olan şey, tek tek anların zorunluluğu değil; o anların bir araya gelerek oluşturduğu varlık hikâyesidir.

Ve belki de bu yüzden insan, özgürlüğünü seçimleri değiştirmekte değil; o seçimlerin anlamını kavramakta bulur.